

Dr. Piet van Midden

De compositie van het boek van de Psalmen is actueel in de oudtestamentische wetenschap. Dat van de Opgangliederen (Ps 120-134) eveneens. Wat het psalmboek als geheel betreft: het boek is opgebouwd uit 5 delen, 'boeken': 1-41; 42-72; 73-89; 90-106 en 107-150. Ps. 1 is duidelijk een algemene opening van het boek, Ps. 150 is de afsluiter, met 13 maal¹ de stam *hallel*, loven, prijzen. Ps. 2 gaat op Ps. 1 verder en Ps. 3 en 4 zijn resp. een ochtend en een avondlied.

We vinden er verzamelingen: de psalmen van Asaf: Ps. 73-83; het Groot Hallel: Ps. 113-118 (dat wordt op de joodse feesten geciteerd, in het bijzonder op de Pesachavond); de liederen van de Opgangen (Ps. 120-134). Met andere woorden: er is over nagedacht, al is het bijzonder moeilijk de gedachten van de samenstellers te achterhalen. Onderzoekers lopen het risico een gedachtegang als historisch traceerbaar te beschouwen en op dat fundament een theorie te bouwen. Bovendien is het 'ik vind-gehalte' in de argumentatie zomaar groot. De naam van het Psalmenboek is veelzeggend: *tehilliem*, 'Lofliederen', hoewel de lofliederen als zodanig behoorlijk in de minderheid zijn.

Een belangrijke vraag is: waarom heet de verzameling P. 120-134 'lied(eren) van de opgangen?' Een antwoord op die vraag is mede afhankelijk van (je visie op) de inhoud van deze liederen. Men kan de verschillende meningen tot 3 visies terugbrengen:

1. Een historische verklaring
2. Een literaire-poëtische verklaring
3. Een cultische verklaring

Ad 1: voor de vertegenwoordigers van deze verklaring betekent het opschrift niet veel anders dan 'lied van een serie'. Waarom die serie dan 'Lieder van de Opgangen' heet, wordt niet duidelijk.

Ad 2: Hier wordt gewezen op de kunstzinnige vorm van deze psalmen, de stijl en de stijlvormen, zoals anadiplosis, trap-parallellismen, etc. Maar de naam wordt er niet mee verklaard.

Ad 3: De liederen worden gezien als reisliederen, 'een opgang uit Babel', de tocht uit de ballingschap naar Sion. Daarnaast betekent 'opgang' (Hebr. *ma'ala*) ook 'trap' en zou je 'trappenliederen' kunnen vertalen. Zie het Mishna-tractaat Middot²: er was een traditie dat de levieten op de 15 treden van de Nicanorpoort (op de scheiding van het mannen- en vrouwengedeelte) deze 15 liederen inzetten. Daarmee is de naam *Canticum graduum*, 'trappenlied' in de Latijnse vertaling (Vulgata) verklaard. Men onderscheidt de psalmen dikwijls in 3 series van 5.

De vraag is of we onze vingers achter deze liederen kunnen krijgen: er zijn veel overeenkomsten maar ook grote verschillen in stijl en inhoud. Een verder: is er een historische achtergrond te markeren?

¹ De totale lofzegging zou 14 maal hallel zijn; daar wachten we nog op ☺

² Middot 2,5

Die laatste vraag is opgepakt door A.F. Kirkpatrick³. Hem viel op dat de psalmen de sfeer van het boek Nehemia ademen; meer nog: dat wat de psalmen aan ervaringen prijsgeven, in Nehemia wordt teruggevonden. Daarmee worden de liederen (voorzichtig) historisch 'aangehaakt' aan de tijd van de terugkeer uit de Babylonische Ballingschap. Deze gedachtegang is verder uitgewerkt door Goulder⁴. Hij koppelt de opgangslieder en aan de 'IK-passages' in Nehemia. (Neh. 1:1-7:5a; 11:1-2; 12:27-43; 13:4-31)⁵. Volgens Goulder zou Nehemia bij de inwijding van de muur zijn tekst in 14 sessies hebben voorgedragen in de dagen van Loofhutten, ter gelegenheid van de voltooiing van de stadsmuur. Die 14 lezingen worden door Goulder gekoppeld aan de 14 opgangslieder en, waarbij Ps. 134 de (natuurlijke) afsluiting vormt. Een paar voorbeelden:

Psalm 122:9 ⁹ om het huis van de HERE, onze God, **wil ik het goede voor u zoeken.**

Neh. 2:10 ¹⁰ Toen de Choroniet Sanballat en de Ammonitische slaaf Tobia het hoorden, werden zij er zeer hevig over ontstemd, dat er iemand gekomen was **om het goede voor de Israëlieten te zoeken.**

Psalm 123:4 ⁴ onze ziel is meer dan verzadigd van de **spot der overmoedigen, de verachting der hovaardigen.**

Neh. 2:19-20 ¹⁹ Toen de Choroniet Sanballat en de Ammonitische slaaf Tobia en de Arabier Gesem het hoorden, **bespotten en verachtten zij ons** en zeiden: Wat doet gij daar? Komt gij tegen de koning in opstand? ²⁰ Maar ik diende hen van antwoord en zeide tot hen: De God des hemels, Hij zal het ons doen gelukken, en wij, zijn knechten, zullen ons gereedmaken en bouwen; gij echter hebt deel noch recht noch gedachtenis in Jeruzalem.

Psalm 127:1 ¹ Een bedevaartslied. Van Salomo. **Als de HERE het huis niet bouwt**, tevergeefs zwoegen de bouwlieden daaraan; **als de HERE de stad niet bewaart**, tevergeefs waakt de wachter.

Neh. 7:1-4 ¹ Toen dan de muur **herbouwd was**, bracht ik de deuren aan, en werden de poortwachters, de zangers en de Levieten aangesteld. ² Over Jeruzalem stelde ik aan mijn broeder Chanani en Chananja, de overste van de burcht, - want deze was een betrouwbaar man en godvrezend boven velen - ³ en ik zeide tot hen: De poorten van Jeruzalem mogen niet geopend worden, voordat de zon heet wordt; en, terwijl men op zijn post staat, moet men de deuren sluiten, en gij moet ze grendelen. **En gij zult wachtposten opstellen van de inwoners van Jeruzalem, ieder op zijn post, ieder tegenover zijn huis.** ⁴ De stad nu was ruim en groot, maar het inwonertal was gering, en er waren geen huizen gebouwd.

Psalm 126:3 ³ De HERE **heeft grote dingen bij ons gedaan**, wij waren verheugd.

Neh. 6:16 ¹ ⁶ Toen al onze vijanden dat gehoord hadden, werden al de volken rondom ons bevreesd en zeer terneergeslagen, en erkenden, dat dit werk **met de hulp van onze God gedaan was.**

³ A.F. Kirkpatrick, *The Book of Psalms*, Cambridge 1901.

⁴ M.D. Goulder, *Psalms of the return* (Book V, Psalms 107-150). Studies in the Psalter, IV (JSOT 258), Sheffield 1998.

⁵ Zie J. Stam, 'De opgangslieder en Nehemia' in: W.C.G. van Wieringen, *Psalmen in hun traditie*, ACEBT 25 (2010). 59-66.

Daarmee kregen de liederen een historische link: toen en toen in Jeruzalem. En waarom die liederen dan 'Lieder van de Opgang' heten, wordt niet duidelijk. Bovendien: nergens vinden we in Nehemia zo'n voorlezing in 14 sessies.

Karel Deurloo⁶ deed een ander voorstel voor een onderverdeling, waarbij hij uitgaat van 2 motieven ('brandpunten') : *exodus* en *exil*. Deurloo leest de Hebreeuwse Bijbel vanuit de *exil* en trekt de lijn dus van Babel naar Egypte en niet andersom. Dat geeft een heel andere theologische spits dan de historische lijn 'uittocht uit Egypte, ontvangst van de wet, intocht' : de *exodus* uit Egypte wordt vanuit de *exil* in Babel en het vertrek vandaar ingekleurd en niet andersom. Daartoe verdeelt Deurloo de Opgangliederen in 2 verzamelingen van 6 liederen terwijl de eerste 3 liederen een thematisch samenhangend onderdeel van de bundel opgangliederen bieden: vertrek, onderweg, aankomst. Deurloo zoekt naar literaire overeenkomsten om een verdere onderverdeling te maken, Die doet vervolgens wat gewrongen aan. In de bovenstaande uiteenzettingen vinden we echter wel steekhoudende waarnemingen. Maar is er zoiets als *circumstantial evidence*? Naar mijn idee onvoldoende. Vandaar een voorstel waarin met name wordt voortgebouwd op het idee van Deurloo. Uitgangspunt: de liederen worden geassocieerd met de *exil* uit de Babylonische ballingschap. Bij het beneden staande moet men de tekst van Ezra en Nehemia lezen. Ezra-Nehemia geven in narratieve stijl wat Ps. 120-134 in poëtische stijl geven: stapstenen die de lange weg van de Joden uit Babel naar Jeruzalem schetsen en hun moeizame verblijf aldaar, hun aanvechtingen, hun activiteiten, hun roepen tot God: bij elkaar is het een compleet script van de geschiedenis van een volk dat een nieuwe weg met elkaar en met God zoekt. Laten we de psalmen er zelf op nalezen, in de volgorde zoals die ons is geboden. Daarbij zij opgemerkt dat deze liederen *helemaal niet* voor deze gelegenheid behoeven zijn gedicht. Dat is zelfs onwaarschijnlijk. Ps. 123 en 127 lijken totaal niet op een reislied, maar op *deze* plek, in *deze* theologische keten zijn ze dat wel. Laten we de lijn schetsen met teksten uit de psalmen zelf:

Ps. 120

Hier vinden we een aanstaande, naar Sion terugkerende pelgrim: hij is nog in den vreemde (**Ps. 120**: in Mesek, richting Kaukasus; Kedar, oost-Syrië: beelden voor de verstrooiing) maar nu het is genoeg: te lang woont hij er al in dit vreemde en gehate land, 120:6)

Ps. 121

Hij gaat op reis naar huis en maakt de barre tocht. JHWH moet hem onderweg bewaren, niet alleen voor criminele mensen maar ook voor goddelijke machten (zon en maan). Waar andere goden in winterslaap gaan, zoals Ba'al, blijft JHWH wakker over zijn volk onderweg.

Ps. 122

Hij komt aan in Jeruzalem: eindelijk thuis! De vreugde is groot, de eerste ervaringen zijn geweldig: Jeruzalems muren zijn met vriendschap gemetseld (122:3).

Ps. 123

⁶ K.A. Deurloo, 'Lieder van de opgang uit de "ballingschap" : De Psalmen 120-134' in: *Psalmen*, ACEBT 18 (2000), 79-88.

Maar – zie Nehemia – in Jeruzalem worden de teruggekeerden veracht en bespot door de bevolking. ‘De ziel is verzadigd van verachting’ (123:3-4)

Ps. 124

De teruggekeerden geven niet op, dankzij JHWH die hen niet overgeeft ‘ten buit aan hun tanden’, ‘aan de strik van de vogelvanger’.

Ps. 125

Dat is niet het laatste woord: het zwaaien met ‘de scepter van de goddeloosheid’ houdt een keer op (zie ook Neh. 9:36).

Ps. 126

Er is droefheid, maar ook vreugde: het kost moeite in het levensonderhoud te voorzien – zie Nehemia 5 –, maar het begint te lukken; graan dat men kan eten wordt geïnvesteerd in de akker.

Ps. 127

Er wordt gebouwd aan de muur en aan het HUIS, de tempel;

128

En er wordt aan het huis (de familie) gebouwd ;

129

Het is loodzwaar werk door alle tegenwerking (–zie Nehemia –)

Ps. 130

en soms wordt er geroepen uit de diepte⁷;

Ps. 131

maar JHWH geeft verlossing –zie Nehemia –

Ps. 132

Bovendien is de bescheiden tempel genoeg; de grote droom kan worden gedroomd: weer een Davidide op de troon

Ps. 133

De broeders wonen weer samen (óók wonen ze samen: daar was het trauma begonnen: de scheiding van noord en zuid, van Rechabeam en Jerobeam).NB: David is de koning van de stammenunie!

Ps. 134

en JHWH geeft zijn zegen..

⁷ Goulder legt hier een verband met de sabbatschending in Neh. 13. Overigens: zie ook Neh. 9, vM);

Zo is een dwangmatige indeling overbodig en vertellen de liederen in *deze* volgorde inderdaad het verhaal van Ezra-Nehemia. De liederen verdienen inderdaad de naam 'Lied voor onderweg', 'lied voor de opgang', zij het niet als 'los lied' maar als schakel in deze theologische keten.

Pelgrimage nu

Er zijn 101 redenen om als pelgrim op weg te gaan, naar Jeruzalem of elders. Om met Jeruzalem te beginnen: voor joden, christenen en moslims vraagt 'naar Jeruzalem gaan' een andere insteek dan een retourtje Parijs. Jeruzalem is enerzijds een stad van beton, steen, staal en asfalt; met eindelijk veel problemen. Maar Jeruzalem is ook de stad van ontmoeting met het heilige, of: de Heilige. Jeruzalem is geen eindpunt, maar een *weg*, zoals de 'liederen voor onderweg' ook een weg schetsen die je elke keer opnieuw kunt gaan.

Dat geldt ook van andere pelgrimsoorden. Pelgrimage is een *rite de passage* genoemd. De weg is een manier van vragen stellen: je zoekt wie je zelf bent en zo zoek je God.⁸ Je loopt in een verhaal rond en zo word je onderdeel van dat verhaal. Dat is wat die psalmen van de opgangen, reisliederen, liederen voor onderweg, etc. bezingen. Zing mee, loop mee...

Bergambacht / Utrecht, Piet van Midden

⁸ Zie J. Smit, 'Ik ga op weg en ik neem mee...' in: *Schrift* 284 (48), 2016 - nr 5, 147-149.